

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України

КРИМІНАЛІСТИКА І СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

Міжвідомчий
науково-методичний збірник

Заснований у 1964 році

Видається один раз на рік

Випуск 67

Київ
2022

Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб. / Київський НДІ судових експертиз; редкол.: Д. В. Журавльов (голов. ред.), О. Г. Рувін (заст. голов. ред.) та ін. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. – Вип. 67. – 704 с.

Міжвідомчий науково-методичний збірник «Криміналістика і судова експертиза» – вітчизняне, фахове, наукове, юридичне, інформаційне видання, включене до категорії «Б» з юридичних наук за спеціальністю 081 «Право», видається один раз на рік, друкується змішаними мовами: українською, англійською та розповсюджується на території держави та за її кордоном.

В збірнику відображені підсумки наукових досліджень в області теорії та історії судової експертизи, розробок та вдосконалення методик різних видів судово-експертних досліджень. Розглянуто актуальні питання слідчої тактики та методики розслідування злочинів.

Для судових експертів, працівників органів досудового розслідування, суддів, викладачів, студентів, аспірантів юридичних і медичних вищих навчальних закладів.

Видання внесено до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук: наказ Міністерства освіти і науки України від 26.11.2020 № 1471.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія KB № 22032-11932ПР

Зареєстровано на платформі «Наукова періодика України» та в міжнародних наукометричних базах даних «Index Copernicus», «Ulrich'sPeriodicals», «ERICH PLUS», «Google Scholar». Редакція здійснює присвоєння кожному опублікованому матеріалу ідентифікатор міжнародного стандарту DOI (digital object identifier).

Редакційна колегія:

Д. В. Журавльов (голов. ред.), О. Г. Рувін (заст. голов. ред.), В. П. Колонюк (відповід. секретар), О. П. Ващук, Т. Д. Голікова, О. С. Дніпров, А. В. Доровських, В. Г. Дрозд, Ю. Б. Ірхін, О. С. Катаррага, М. В. Колесникова, О. О. Косиця, П. М. Куликов, М. П. Молибога, Г. Мозурайтіс, Н. В. Нестор, А. Н. Овсепян, В. Л. Ортинський, П. Д. Петренко, О. О. Посільський, К. П. Проскура, О. В. Сачко, А. В. Столітній, В. В. Тищенко, М. Ченторіцка, Ю. В. Чижмарь, К. І. Чижмарь, О. С. Юнін

Матеріали в збірнику подаються в авторській редакції

Адреса головної організації:
03057, Київ, вул. Смоленська, 6
Тел./факс: 200-29-11, 200-29-29

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.05>
УДК 343.148 (477)

Віра Петрівна Хомутенко
кандидат економічних наук, професор,
незалежний судовий експерт

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7204-7209>
E-mail: homutenko-vera@ukr.net

Алла Віталіївна Хомутенко
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7176-9613>
E-mail: 24.06.alla@gmail.com

Одеський національний економічний університет

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРИНЦИПИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті наведено тлумачення терміну «принцип судово-експертної діяльності». Розкрито теоретичні підходи до сутності та юридичну природу принципів «законність», «незалежність», «об'єктивність», «повноти». Проведено порівняльний аналіз принципів судово-експертної діяльності, визначених у поданих до Верховної Ради України законопроектах. Встановлено, що перелік таких принципів пропонується розширити та уточнити окремі їх назви. Дослідження практики судово-експертної діяльності дозволило навести приклади порушення судовими експертами визначених фундаментальних принципів.

Ключові слова: *судова експертиза, принципи, законність, незалежність, об'єктивність, повноти, збитки, державний бюджет.*

Постановка проблеми. Результатом проведеної судової реформи в Україні стало впровадження низки заходів, спрямованих на забезпечення дотримання учасниками процесуальних правовідносин конституційних принципів, націлених на демократизацію правосуддя та посилення правових гарантій особистості. Це зумовило залучення інститутів, пов'язаних із процесом доведення у сфері кримінального судочинства, серед яких інститут судової експертизи. Як наслідок, до державних судово-експертних установ та недержавних експертних організацій останніми роками значно збільшився потік звернень адвокатів або законних представників обвинувачених, виступаючих ініціаторами проведення різноманітних експертних досліджень об'єктів, які стосуються події злочину. Кінцевою

метою таких звернень є отримання документів-доказів, які б могли використовуватися зазначеними учасниками процесу для відстоювання своїх інтересів. Водночас, питання експертних досліджень нерідко викликають дискусії в судових процесах між стороною обвинувачення та захисту як щодо їх призначення, методології проведення, так і щодо зроблених висновків судових експертів. Проблема, як правило, криється у недотриманні експертами принципів судово-експертної діяльності, які неодмінно повинні характеризувати її та впливати на сам процес проведення судових експертиз і повноту та об'єктивність експертного висновку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу проведеного дослідження складають наукові праці українських і зарубіжних учених у галузі судової експертизи, кримінального процесуального права, економіки та фінансів. Так, по загальній теорії судової експертизи це наукові праці: Т. Аверьянкової, В. Галуцька, Ю. Грошового, О. Єщук, О. Зайцевої, О. Жеребка, Н. Клименко, О. Росинської, М. Сегає, Е. Сімакової-Єфремян. Принципам судово-експертної діяльності приділяли увагу такі науковці як: С. Алексєєва, В. Гончаренко, Р. Заяць, В. Крижна, А. Остропілець, І. Пиріг, М. Сегає, С. Стеценко, М. Шепітько, О. Шляхов, А. Шульженко, М. Щербаковський та ін. Проте, незважаючи на значний внесок учених у цій сфері відносин та із урахуванням сучасних викликів, їй досі залишаються проблемними окремі питання щодо наукового опрацювання принципів судово-експертної діяльності.

Мета дослідження. Метою дослідження є теоретичне визначення сутності фундаментальних принципів судово-експертної діяльності та обґрунтування необхідності їх дотримання під час проведення експертного дослідження.

Викладення основного матеріалу. Загальновідомо, що «принцип» (principium) у перекладі з латинської мови означає «основа», «начало». Тому термін «принцип» тлумачать як «основне вихідне положення наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось» [1, с. 1125]. У сучасній науковій літературі під принципами розуміють «вихідні начала, ключові ідеї права, що відбивають його сутність та зміст, визначають основні правила наукового пізнання та закріплюють загальний порядок практичної діяльності» [2]. Із зазначеного виходить, що принципи можуть належати до науки як певної системи знань, так і до практичної діяльності людини, зокрема до діяльності судового експерта.

Принципи судово-експертної діяльності – це керівні фундаментальні теоретичні та практичні засади, що становлять основу судової експертизи та практичної діяльності судового експерта в межах його компетенції (повноважень, прав та обов'язків), встановлених законодавством [3, с. 263]. Так, до обов'язків судового експерта, відповідно до діючих норм права, належить: «провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок; на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку; заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі» [4, ст. 12]. Одночасно, судовий експерт

володіє правом: «1) подавати клопотання про надання додаткових матеріалів, якщо експертиза призначена судом або органом досудового розслідування або ознайомлюватися з матеріалами справи, які стосуються предмета судової експертизи; 2) вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання; 3) з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих чи судових дій і заявляти клопотання, що стосуються предмета судової експертизи; 4) подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта; 5) одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням; 6) проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом» [4, ст. 13]. Нормативно встановлено, що при реалізації своїх прав та обов'язків при здійсненні судово-експертної діяльності, судовий експерт повинен керуватись принципами: «законності, незалежності, об'єктивності та повноти дослідження» [4, ст. 3].

Слід зазначити, що сутність принципів судово-експертної діяльності не розкрито в діючому Законі України «Про судову експертизу». Їх тлумачення наведено в науково-практичному коментарі до закону про судову експертизу. Так, В. Г. Гончаренко пояснював: «принцип законності означає, що будь-які дослідження, засновані на використанні спеціальних знань судового експерта, навіть коли вони спираються на сучасні досягнення науки і техніки, не мають доказового значення, якщо порушені процесуальні приписи призначення чи проведення судової експертизи» [5]. На наш погляд, у визначенні принципу «законність» варто було б наголосити на необхідності дотримання експертами нормативно-правових актів. Саме на це як об'єктивну необхідність й звертає увагу С. С. Алексєєв, який стверджував, що «законність – це вимоги найсуворішого характеру, що передбачають дотримання і виконання норм позитивного права, а також: верховенства законів, рівності всіх перед законом, забезпечення для всіх суб'єктів повного і реального здійснення суб'єктивних прав тощо» [6, с. 319-320]. Аналогічне тлумачення у своїй статті дає професор І. В. Пиріг, який зазначає, що «принцип законності полягає в тому, що посадові особи, які є суб'єктами експертної діяльності, зобов'язані виконувати вимоги законодавства у точній відповідності їхньому змісту» [7]. Більш змістовну дефініцію дають автори навчального посібника «Адміністративне право», які «принцип законності» трактують як «неухильне виконання законів і прийнятих відповідно до них інших правових актів державними органами, їх посадовими особами, громадянами, недержавними органами й організаціями; комплексне політико-правове явище, яке характеризується неухильним дотриманням вимог чинного законодавства усіма суб'єктами права; створення такого адміністративно-правового режиму в суспільстві, при якому вся система органів зобов'язана, з одного боку, суворо дотримуватись вимог законів, а з іншого – вимагати від посадових осіб та громадян безумовного виконання

цих законів та інших законодавчих актів, здійснювати інші правоохоронні та правозастосовні заходи з метою зміцнення правопорядку в державі» [8]. Підсумовуючи все вище зазначене, відмітимо, що при проведенні дослідження експерт зобов'язаний дотримуватись діючих нормативно-правових актів. У цьому й полягає сутність принципу «законність».

Ще одним принципом судової експертизи є принцип незалежності. В. Г. Гончаренко в науково-практичному коментарі до Закону України «Про судову експертизу» зазначав, що незалежність судового експерта «гарантується самим існуванням судово-експертних установ, які не входять до сфери управління міністерств та відомств, що спрямовують і забезпечують оперативно-розшукову діяльність та функції досудового розслідування» [5]. На думку А. В. Остропілець принцип незалежності є ключовим принципом спеціальних принципів судово-експертної діяльності, основою для повного та об'єктивного експертного дослідження [9]. Такої ж самої думки й професор І. В. Пиріг, який пропонує розглядати незалежність як причину і наслідок, адже незалежність судового експерта сприяє об'єктивності проведених ним досліджень [10]. А науковець В. Крижна наголошує, що задля того, аби експерт дав повний, кваліфікований і об'єктивний висновок, він, насамперед, має забезпечити повну незалежність при його складанні – саме завдяки незалежності і незацікавленості експерта можна говорити про об'єктивність висновку [11]. Отже, як слушно відзначає М. В. Шепітько, принцип незалежності судово-експертної діяльності також не може бути реалізований без дотримання інших принципів, зокрема, таких, як принципи об'єктивності та повноти дослідження [12].

Сутність принципу «об'єктивність», на думку В. Г. Гончаренка, полягає в тому, що «експерт під час проведення дослідження не пов'язаний з версією сторони, яка призначила експертизу. Він установлює за допомогою спеціальних знань усі обставини справи в межах інформації, яку містять досліджувані ним об'єкти» [5]. А. В. Шульженко, вбачає зміст цього принципу в «наявності вимоги щодо документального фіксування відповіді на всі поставлені у постанові про призначення експертизи питання». На його думку, ці відповіді «повинні бути максимально розкритими і спиратись на експериментально досліджувану основу явища. При цьому саме експертне дослідження проводять і фіксують так, що за необхідності можна було перевірити на предмет достовірності й обґрунтованості викладеного експертом матеріалу» [13]. Найбільш повне визначення, на наш погляд, наводить М. Г. Щербаковський, який під об'єктивністю розуміє, по-перше, що об'єкти вивчаються та описуються в тому вигляді, в якому надійшли експерту, по-друге, встановлені експертом ознаки, обставини, що викладено письмово у висновку, реально відображають властивості досліджуваних об'єктів [14]. Принцип об'єктивності нерозривно пов'язаний з принципом повноти дослідження, який науковці пов'язують із необхідністю вирішення питань, поставлених експерту та дослідженням усіх об'єктів, поданих на експертизу в повному обсязі з використанням усіх наявних, рекомендованих для практичного застосування методик експертного дослідження [15].

Значне розширення встановленого законом переліку принципів здійснення судово-експертної діяльності передбачає низка законопроектів у даній сфері, зареєстрованих у Верховній Раді України (табл. 1).

Таблиця 1

Перелік принципів судово-експертної діяльності в законопроектах про судово-експертну діяльність в Україні

«Про судово-експертну діяльність в Україні» від 30.03.2017 № 6264	«Про судову експертизу та самоврядування судових експертів» від 03.04.2018 № 8223	«Про судово-експертну діяльність» від 05.11.2021 № 6284	«Про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів» від 22.11.2021 № 6284-2	«Про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» від 23.11.2021 № 6284-3
– законності;	верховенства права; –	верховенства права та законності;	верховенства права; –	– законності;
–	наукової обґрунтованості;	–	наукової обґрунтованості;	–
незалежності судового експерта;	незалежності судового експерта;	незалежності судового експерта;	незалежності судового експерта;	незалежності;
–	допустимості використання методів, засобів і способів проведення досліджень;	допустимості використання методів проведення судової експертизи;	допустимості використання методів, засобів і способів проведення досліджень;	–
повноти, об'єктивності судово-експертних досліджень;	всебічності, повноти та об'єктивності досліджень, що проводяться з використанням сучасних досягнень науки і техніки;	повноти та об'єктивності досліджень;	всебічності, повноти та об'єктивності досліджень, що проводяться з використанням сучасних досягнень науки і техніки;	об'єктивності і повноти дослідження

Продовження табл. 1

максимального збереження об'єктів дослідження;	максимального збереження об'єктів дослідження;	максимального збереження об'єктів судової експертизи	максимального збереження об'єктів дослідження;	–
дотримання професійної етики судового експерта	дотримання правил професійної етики судового експерта	–	дотримання правил професійної етики судового експерта;	–
дотримання прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина, прав і законних інтересів юридичної особи	дотримання прав і свобод людини та громадянина	–	дотримання прав і свобод людини та громадянина	–

Джерело: складено автором за даними [16-20].

Відмітимо, що у законопроектах, визначених у табл. 1, розкрито зміст та значення основоположних принципів судової експертизи. Узагальнюючи їх зміст, ми прийшли до висновку що:

– принцип законності – це один із конституційних принципів, відповідно до якого судово-експертна діяльність здійснюється з дотриманням вимог Конституції України, процесуального законодавства, закону про судову експертизу та інших нормативно-правових актів, що становлять правову основу діяльності судового експерта.

Принцип законності реалізується в правовому закріпленні компетенції структур законодавчої, виконавчої і судової влади з питань судово-експертної діяльності та державних (недержавних) форм її здійснення, а також як принцип поведінки фізичних осіб у сфері нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності, що забезпечує реальну можливість здійснення судовим експертом наданих йому прав, за умови неухильного виконання покладених на нього обов'язків.

– принцип незалежності – це процесуальна самостійність судового експерта, яка гарантується порядком призначення експерта і провадження експертизи, а також забезпечується можливістю його відводу. Судовий експерт дає висновок, ґрунтуючись на результатах особисто проведених ним досліджень. При цьому він самостійний у виборі засобів і методів

дослідження. Втручання в роботу судового експерта та перешкоджання його законній діяльності неприпустимі й тягнуть відповідальність, установлену законом.

– принцип об'єктивності – це неупереджене і сумлінне відношення судового експерта до предмету експертизи, виключно на підставі дослідження наданих йому об'єктів, із використанням спеціальних знань, в межах компетенції, незалежно від особистих уподобань, прихильностей чи вигоди. Об'єктивність висновку судового експерта забезпечується: наявністю науково-обґрунтованих методів дослідження; кримінальною відповідальністю судового експерта за надання завідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків; дисциплінарною відповідальністю експерта за інші порушення вимог законодавства України про судову експертизу; можливістю призначення повторної судової експертизи.

– принцип повноти дослідження полягає у вирішенні питань, поставлених експерту та дослідженням усіх об'єктів, поданих на експертизу, в повному обсязі з використанням усіх можливих існуючих, рекомендованих для практичного застосування методик експертного дослідження. Повнота експертного дослідження передбачає вирішення всіх винесених на експертизу питань на підставі дослідження всіх наданих об'єктів. Крім того, опис процесу експертного дослідження має бути проведено в такому обсязі, що дає змогу здійснити перевірку обґрунтованості та правильності зроблених висновків на базі загальноприйнятих наукових і практичних даних.

Кожний з принципів судово-експертної діяльності відіграє самостійну роль, але між ними існує зв'язок і взаємодія, які визначаються єдністю мети та завдань судової експертизи, дія одного принципу обумовлює дію інших. Кожний з принципів не може існувати окремо від інших принципів судової експертизи, а тільки у взаємодії з ними. Зміст окремих принципів розкривається з урахуванням змісту інших принципів. Отже, принципи судової експертизи складають систему, порушення будь-якого з них автоматично є порушенням усіх інших.

Проведене дослідження експертної практики засвідчило, що експертами нерідко порушуються зазначені вище принципи. Наприклад, без урахування вимог п. 6 ч. 2 ст. 242 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) [21], якою передбачено, що слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо «визначення розміру матеріальних збитків якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням» [22] перед експертом-економістом постають питання, які носять правовий характер. Наприклад, «Чи підтверджується документально заподіяння державному бюджету збитків, спричинених в результаті завищення обсягів та вартості виконаних робіт...?», «Чи підтверджується документально заподіяння державному бюджету збитків, у вигляді понесення непродуктивних (зайвих) витрат...?». Натомість, ч. 1 ст. 242 КПК України передбачено, що «не допускається

проведення експертизи для з'ясування питань права» [21], а у ч. 4 ст. 101 КПК України визначено, що «запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта» [21]. Так, згідно з «Методикою вирішення судово-економічної експертизою питань спричинення матеріальних збитків» (рег. № 11.0.22) «до компетенції судового експерта-економіста, при вирішенні питань щодо обґрунтування розміру збитків у відповідному процесі, належить лише економічна складова, а саме: дослідження операцій з вибуття майна (активів) та/або недоотриманих доходів (упущеної вигоди)», «питання щодо встановлення збитків у їх юридичному розумінні виходять за встановлені межі використання спеціальних знань судовим експертом» [23]. Крім того, у Методичних рекомендаціях з визначення розміру втрачених активів та недоотриманих доходів залежно від класифікації, які включені в перелік рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз згідно з наказом Міністерства юстиції України від 08.05.2018 № 1467/5, зазначено наступне: «економічний збиток – це виражені у грошовій формі фактичні і можливі витрати, заподіяні економічним суб'єктам внаслідок деструктивного впливу, а також додаткові витрати на компенсацію цих збитків. Усі економічні збитки поділяються на п'ять видів: фактичні, тобто втрати або негативні зміни (можуть бути оцінені у грошовій формі у звітному періоді); можливі, які можливі в перспективі та мають умовно-теоретичний характер; відвернені, які становлять різницю між фактичними і можливими збитками; ліквідовані – частина збитків, на яку їх було зменшено завдяки компенсації; потенційні – збитки, які можуть бути завдані в майбутньому через негативні обставини. Отже, виходячи з особливостей поняття «збитки» (їх дуалістична природа в системі права), до компетенції судового експерта-економіста, при вирішенні питань щодо обґрунтування розміру збитків у відповідному процесі, належить лише економічна складова, а саме: дослідження операцій з вибуття майна (активів) та/або недоотриманих доходів (упущеної вигоди)» [24].

Відмітимо, на практиці судові експерти-економісти підтверджують факт «заподіяння державному бюджету матеріальної шкоди (збитків), спричинених в результаті завищення обсягів та вартості виконаних робіт», а також «заподіяння державному бюджету збитків, у вигляді понесення непродуктивних (зайвих) витрат». Це суперечить імперативним приписам ст. 8 Конституції [25], ч. 1 ст. 242 КПК України [21], ст. 3 Закону про судову експертизу [4]. Тобто, під час проведення експертного дослідження судові експерти-економісти порушують принцип законності.

Ще одним недоліком зазначених вище питань є їх формулювання, при якому не враховано те, що «потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична або юридична особа, якій завдано майнової шкоди» [21, ч. 1 ст. 55], а не державний бюджет, оскільки, згідно з ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України «бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим,

органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду» [26]. Крім того, бюджетне законодавство не містить нормативного визначення поняття «збитки державного бюджету», що нерідко враховується експертами-економістами У таких випадках також порушується принцип законності.

Принцип повноти експертного дослідження експертом-економістом порушується, зокрема, у випадку, коли в дослідницькій частині висновку судової економічної експерти відсутнє дослідження документального підтвердження руху бюджетних коштів [26, п. 11, ч. 1, ст. 2], а саме перерахування безготівкових коштів із державного чи місцевого бюджету на поточний рахунок суб'єкта господарювання, тобто витрат бюджету. Наприклад, судовим експертом-економістом в супереч вимог «Методики дослідження судово-економічною експертизою питань нецільового використання бюджетних коштів» (реєст. код 11.0.12) не досліджені: платіжні доручення до казначейства із перерахування бюджетних коштів на рахунок отримувача, із відміткою казначейства «Оплачено» та дані (виписки) Державної казначейської служби України за рахунками; картки аналітичного обліку: обліку касових видатків, фактичних видатків, обліку отриманих бюджетних асигнувань, книги обліку асигнувань та прийнятих зобов'язань; кошторис, лімітні довідки про бюджетні асигнування та кредитування; паспорт бюджетної програми – документ, що визначає мету, завдання, напрями використання бюджетних коштів, відповідальних виконавців, результативні показники та інші характеристики бюджетної програми відповідно до бюджетного призначення, встановленого законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет) [27].

Нерідко зустрічаються й випадки, коли в дослідницькій частині висновку судового експерта-економіста відсутнє дослідження виписок банку отримувача бюджетних коштів, які є документами, що підтверджують операції із зарахування безготівкових коштів на рахунок суб'єкта господарювання відповідно [28, п. 62], а також облікових реєстрів суб'єкта господарювання за рахунком 31 «Рахунки в банках» та субрахунком 482 «Кошти з бюджету та державних цільових фондів», на якому ведеться облік надходжень коштів, отриманих з бюджету і державних цільових фондів та їх використання [29]. Це також свідчить про порушення принципу повноти, що може позначитися на об'єктивності експерта-економіста, який зобов'язаний давати висновок, ґрунтуючись на результатах особисто проведених ним досліджень.

Висновки. Системний аналіз вітчизняних законодавчих актів, методик проведення судово-економічної експертизи з відповідних питань, спеціальної літератури, а також експертної практики дає підстави для наступних узагальнюючих висновків:

1. Дослідження теоретичних підходів до сутності та юридичної природи принципів судово-експертної діяльності продемонструвало необхідність забезпечення подальшого розвитку теоретико-правових засад судової експертизи.

2. Судово-експертна діяльність здійснюється на підставі дотримання вимог Конституції України, процесуального законодавства, закону про судову експертизу та інших нормативно-правових актів, що становлять правову основу діяльності судового експерта.

3. Висновок експерта повинен містити докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим, суддею чи судом, що доручив проведення експертизи відповідно до ч. 1 ст. 101 КПК України. Однак, запитання, які ставляться експертові та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта згідно з ч. 4 ст. 101 КПК України.

4. Проведення всебічного, повного дослідження та надання обґрунтованого й об'єктивного висновку є, відповідно до ст. 12 Закону України «Про судову експертизу», основним обов'язком експерта. Для його виконання судовий експерт повинен досліджувати усі об'єкти, подані на експертизу в повному обсязі, з використанням усіх наявних, рекомендованих для практичного застосування методик експертного дослідження, а саме: Методики вирішення судово-економічною експертизою питань спричинення матеріальних збитків (реєстраційний № 11.0.22), Методики дослідження судово-економічною експертизою питань нецільового використання бюджетних коштів (реєстраційний код 11.0.12.2003).

Ураховування вище зазначених рекомендацій сприятиме дотриманню судовим експертом принципів законності, незалежності, повноти та об'єктивності дослідження, передбаченим ст. 3 Закону України «Про судову експертизу».

Перелік посилань

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь, 2005. 1728 с.
2. Бельский К. С. О принципах административного права. Административное право и административный процесс: старые и новые проблемы. *Государство и право*. 1998. № 8. С. 5-32.
3. Казаров А. О. Принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з дорожньо-транспортними пригодами. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. пр. Харків, 2020. Вип. 22. С. 260-271. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.20>.

References

1. Busel, V. T. (2005). *Comprehensive explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with additions)*. Kyiv. 1728 p. (in Ukrainian).
2. Belskyi, K. S. (1998). On the principles of administrative law. *Administrative law and administrative process: old and new problems*. *State and law*. No. 8. P. 5-32. (in Russian).
3. Kazarov, A. O. (2020). Principles of administrative and legal regulation of forensic activities in cases of administrative offenses related to traffic accidents. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Kharkiv. Issue 22. P. 260-271. Retrieved from: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.20>. (in Ukrainian).

4. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.
5. Сегай М. Я., Форіс Ю. Б. Науково-практичний коментар до Закону України «Про судову експертизу». Експертизи у судовій практиці: наук.-практ. посібник / КНДІСЕ, Акад. адвокатури; за заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ, 2010. С. 3-60.
6. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. Москва. 2001. 752 с.
7. Пиріг І. В. Принципи судово-експертної діяльності та їх співвідношення з принципами судової експертології. *Правова позиція*. 2016. № 1 (16). С. 106-113. URL: <http://www.legalposition.umsf.in.ua/archive/2016/1/17.pdf>.
8. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посіб. Київ, 2007. 624 с.
9. Остропільець А. В. Принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1 (22). Т. 3. С. 197-202.
10. Пиріг І. Поняття та зміст експертної діяльності органів внутрішніх справ. *Право України*. 2011. № 1. С. 255-261.
11. Крижна В. В. Принципи судової експертизи. Організація судово-експертної діяльності. *Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку*: збірник матеріалів круглого столу / Навч.-наук. ін-т підгот. фахівців для експертно-криміналіст. підрозділів НАВС України. Київ, 2015. С. 202-203.
12. Шепітько М. В. Дотримання принципу незалежності судово-експертної діяльності в Україні. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. присвяч. 100-річчю від дня народження д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки
4. On Forensic Expertise: Law of Ukraine dated 25.02.1994. No. 4038-XII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>. (in Ukrainian).
5. Sehai, M. Ia., Foris, Yu. B. (2010). Scientific and practical commentary on the Law of Ukraine "On Forensic Expertise". Expertise in judicial practice: a scientific and practical manual. Kyiv. P. 3-60. (in Ukrainian).
6. Alekseev, S. S. (2001). Appeal to law. Searches and solutions. Moscow. 752 p. (in Russian).
7. Pyrih, I. V. (2016). Principles of forensic activity and their relationship with the principles of forensic expertise. *Legal position*. No. 1 (16). P. 106-113. Retrieved from: <http://www.legalposition.umsf.in.ua/archive/2016/1/17.pdf>. (in Ukrainian).
8. Stetsenko, S. H. (2007). Administrative law of Ukraine. Kyiv. 624 p. (in Ukrainian).
9. Ostropilets, A. V. (2018). Principles of administrative and legal regulation of forensic activity in Ukraine. *Prykarpattia Legal Bulletin*. Issue 1 (22). Vol. 3. P. 197-202. (in Ukrainian).
10. Pyrih, I. (2011). The concept and content of expert activities of law enforcement agencies. *Law of Ukraine*. No. 1. P. 255-261. (in Ukrainian).
11. Kryzhna, V. V. (2015). Principles of forensic examination. Organization of forensic activities. *Forensic activity: current status and prospects*: proceedings of the round table. Kyiv. P. 202-203. (in Ukrainian).
12. Shepitko, M. V. (2017). Adherence to the principle of independence of forensic expertise in Ukraine. *Current issues of forensic science and criminology*. Kharkiv. P. 80-81. (in Ukrainian).

України М. В. Салтєвського (м. Харків, 7-8.11.2017). Харків, 2017. С. 80-81.

13. Шульженко А. В. Принципи та особливості судово-експертної діяльності. *Право і суспільство*. 2016. № 2 (2). С. 195-199.

14. Щербаківський М. Г. Судебные экспертизы: учеб.-теор. пособ. Харьков, 2005. 536 с.

15. Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій: навч. посібник Київ, 2007. 521 с.

16. Про судово-експертну діяльність в Україні: Проект закону України від 30.03.2017 № 6264. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc_4_1?id=&pf3511=61469

17. Про судову експертизу та самоврядування судових експертів: проект закону від 03.04.2018 № 8223. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc_4_1?pf3511=63780.

18. Про судово-експертну діяльність: проект закону від 05.11.2021 № 6284. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc_4_1?pf3511=73154.

19. Про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів: проект закону від 22.11.2021 № 6284-2. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc_4_1?pf3511=73258.

20. Про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу»: проект закону від 23.11.2021 № 6284-3. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc_4_1?pf3511=73261.

21. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n935>.

22. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції

13. Shulzhenko, A. V. (2016). Principles and features of forensic activity. *Law and society*. No. 2 (2). P. 195-199. (in Ukrainian).

14. Shcherbakovskiy, M. H. (2005). Forensic examinations: a textbook. Kharkiv. 536 p. (in Russian).

15. Klymenko, N. I. (2007). Forensic expertise: a course of lectures. Kyiv. 521 p. (in Ukrainian).

16. On forensic activity in Ukraine: Draft Law of Ukraine dated 30.03.2017. No. 6264. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc_4_1?id=&pf3511=61469. (in Ukrainian).

17. On forensic examination and self-government of forensic experts: Draft law dated 03.04.2018 No. 8223. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc_4_1?pf3511=63780. (in Ukrainian).

18. On forensic activity: Draft law dated 05.11.2021. No. 6284. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc_4_1?pf3511=73154. (in Ukrainian).

19. On forensic activity and self-government of forensic experts: draft law dated 22.11.2021. No. 6284-2. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc_4_1?pf3511=73258. (in Ukrainian).

20. On Amendments to the Law of Ukraine "On Forensic Expertise": Draft Law dated 23.11.2021 No. 6284-3. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc_4_1?pf3511=73261. (in Ukrainian).

21. Criminal Procedure Code of Ukraine dated 13.04.2012. No. 4651-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n935>. (in Ukrainian).

22. Instruction on appointment and conduct of forensic examinations and expert research and Scientific and methodological recommendations on preparation and appointment of forensic examinations and expert research: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated

- України від 08.10.98. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
23. Методика вирішення судово-економічної експертизою питань щодо спричинення матеріальних збитків (реєстраційний код з Реєстру методик проведення судових експертиз 11.0.22).
24. Методичні рекомендації з визначення розміру втрачених активів та недоотриманих доходів залежно від класифікації: звіт про НДР (остаточний). КНДІСЕ; керівник: Т. А. Переймивовк, викон: М. О. Поленніков, С. М. Мосіяш, М. Б. Жолобецька, В. С. Виногорова, Ю. Б. Форіс. 0117U007117. Київ, 2017. 64 с.
25. Конституція України: Закон України від 26.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text>.
26. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
27. Методика дослідження судово-економічною експертизою питань нецільового використання бюджетних коштів. Міністерство юстиції України. Донецький НДІСЕ (реєстраційний код 11.0.12.2003; рішення про державну реєстрацію 03.03.2010).
28. Положення про організацію бухгалтерського обліку, бухгалтерського контролю під час здійснення операційної діяльності в банках: постанова Національного банку України від 04.07.2018 № 75. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/law/04072018_75.pdf?v=4.
29. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.99 № 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
- 08.10.98. No. 53/5. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (in Ukrainian).
23. Methods of resolving forensic economic expertise issues of causing material damage (registration code from the Register of methods of forensic examinations 11.0.22). (in Ukrainian).
24. Pereimyovk, T. A. (2017). Guidelines for determining the amount of lost assets and lost income depending on the classification (R & D report). Kyiv. 64 p. (in Ukrainian).
25. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 26.06.1996. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text>. (in Ukrainian).
26. Budget Code of Ukraine dated 08.07.2010. No. 2456-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>. (in Ukrainian).
27. Methods of research by forensic economic examination of issues of misuse of budget funds. Ministry of Justice of Ukraine. Donetsk Scientific Research Institute of Forensic Expertise (registration code 11.0.12.2003. decision on state registration 03.03.2010)). (in Ukrainian).
28. Regulations on the organization of accounting, accounting control during the implementation of operational activities in banks: Resolution of the National Bank of Ukraine dated 04.07.2018. No. 75. Retrieved from: https://bank.gov.ua/admin_uploads/law/04072018_75.pdf?v=4. (in Ukrainian).
29. Instruction on the application of the Chart of Accounts for accounting of assets, capital, liabilities, and business operations of enterprises and organizations: Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 30.11.99. No. 291. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>. (in Ukrainian).

FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF FORENSIC EXPERT ACTIVITY: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

**V. Khomutenko
A. Khomutenko**

The article provides an interpretation of the term “principle of forensic activity”. Theoretical approaches to the essence and legal nature of the principles of “legality”, “independence”, “objectivity”, “completeness” are disclosed. A comparative analysis of the principles of forensic activities defined in the bills submitted to the Verkhovna Rada of Ukraine. It has been established that the list of such principles is proposed to be expanded, and some of their names to be clarified. The study of the practice of forensic science activities allowed us to give examples of violations by forensic experts of certain fundamental principles. A systematic analysis of domestic legislative acts, methods for conducting forensic economic experts on relevant issues, specialized literature, as well as expert practice, made it possible to make separate proposals for improving the theoretical and legal foundations for conducting forensic examinations. It is substantiated that the expert opinion should contain a detailed description of the research conducted by the expert, the conclusions drawn from their results, reasonable answers to questions that are asked to the expert, however, his conclusion on them cannot go beyond the expert's special knowledge in accordance with Part 4 of Art. 101 Criminal Procedure Code of Ukraine. It has been established that conducting a comprehensive, complete study and providing a reasonable and objective conclusion, in accordance with Art. 12 of the Law of Ukraine “On Forensic Expertise”, the main duty of an expert, for which the forensic expert must examine all objects submitted for examination in full, using all available methods of expert research recommended for practical application, namely: economic expertise of issues of causing material damage (registration code 11.0.22), Methods for investigating issues of misuse of budgetary funds by forensic economic expertise (registration code 11.0.12.2003).

Key words: forensic examination, principle, legality, independence, objectivity, completeness, damage, the state budget.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.06>
УДК 347.95

Лариса Степанівна Білік
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2183-6635>
E-mail: larysa.bielik1@gmail.com

Національний університет «Одеська юридична академія»

ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Стаття присвячена аспектам сучасного законодавчого регламентування підстав та вимог оформлення висновку спеціаліста у кримінальному судочинстві. Проаналізовано наукові праці видатних вітчизняних та